

Мира Радојевић

Филозофски факултет, Универзитет у Београду

РАЗВОЈ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ (СРПСКЕ) ИСТОРИОГРАФИЈЕ О „ВЕЛИКОМ ОКТОБРУ”*

Сажетак

У овом смо раду настојали да укажемо на посебности које је у проучавању Октобарске револуције, њених утицаја и одјека међу Јужним Словенима имала југословенска (српска) историографија. Иако постоји само неколико селективних библиографија радова објављених о овим темама, увидом у њих, као и у више десетина посебних издања и мањих прилога, закључили смо да је њен развој умногоме зависио од владајуће идеологије и типа друштвеног уређења, због чега се издвајају три периода: време између два светска рата, епоха социјалистичке Југославије и раздобље после њеног распада. Теме интересовања, методолошки приступи и (не) научна тумачења углавном су били одређени политичким опредељењима и уверењима историчара који су се њима бавили, националним интересима, постојањем или одсуством научних слобода.

Кључне речи: Русија, Октобарска револуција, Србија, Југославија, комунизам, идеологија, историографија, библиографија

Обновљено интересовање за историју Првог светског рата, подстакнуто стогодишњицом његовог почетка и тежњом појединих земаља да утичу на савремена тумачења узрока због којих је избио, резултирало је новим истраживањима, проучавањем мање познатих проблема, другачијим погледима и објављивањем неколико десетина монографија и зборника радова. Њихов допринос српској историографији у овом је тренутку тешко вредновати, али

* Рад је написан у оквиру пројекта бр. 47027, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

се неки преовлађујући утисци већ намећу. Приметно је, на пример, да су историчари веома мало пажње обратили на збивања у Русији током 1917. године и у потоњем периоду, без обзира на то што је њен излазак из рата не само утицао на промену положаја Краљевине Србије него и на стварање међународних околности у којима је формирана прва југословенска држава. Истовремено, „велики руски догађај”, како су у то време говорили поједини српски политичари, забринути због његових очигледних и вишеструких последица, дао је подстрек ширењу левичарских идеја с којима је југословенска краљевина била у сукобу током целог свог постојања. Управо отуд, изненађује несразмера између значаја ових питања и постојеће незаинтересованости истраживача да им се више посвете, што је у огромној супротности с периодом од краја 50-их до краја 70-их година XX века у коме се њима бавило више десетина историчара. Сви ти разлози, уз чињеницу да ће ове године на различите начине и с различитим побудама бити обележена стогодишњица Октобарске револуције, „оправдавају” потребу да се истакну најважније карактеристике доиста обимне литературе коју је о њој и о њеним утицајима у међувремену изнедрила југословенска (српска) историографија.

Протеклих деценија учињено је неколико, превасходно библиографских покушаја, углавном пригодног и ограниченог карактера, насталих приликом обележавања значајних годишњица или с намером да се забележи оно што је о болшевичкој револуцији написано у радничкој штампи и периодици.¹⁾

Прва потпунија библиографија сачињена је тек 1967. године, у време прославе 50-годишњице Октобарске револуције, захваљујући колективном раду Заједнице институција за изучавање радничког покрета и Савеза комуниста Југославије (СКЈ). Обухватила је књиге, чланке и прилоге објављене у радничкој периодци и периодичи Комунистичке партије Југославије (КПЈ) до 1941. године, као и посебна издања и мање радове публиковане у време Другог светског рата (1941–1945). Уз књиге и чланке о Октобарској револуцији, у ову је библиографију уврштено и оно што је писано о акцијама које су припадници радничког покрета и комунисти предузимали ради њене одбране, потом о њеним одјецима у свету, утицајима на пораст револуционарног расположења и потоњим прославама, како у Југославији тако и у свету. Због овако широког методолошког приступа та је библиографија имала преко 2.500 јединица, међу којима је било око 350 посебних издања. Између

1) Вредне библиографске податке садржавала је и обимна *Bibliografija izdanja o narodnooslobodilačkom ratu 1941–1945* (Београд, 1964), са око 250 књига и брошура посвећених „Великом Октобру”.

осталог, из ње се сазнало да је Лењинов Декрет о миру, усвојен 8. новембра 1917. на Другом сверуском конгресу совјета радничких депутата, већ 12. новембра исте године објављен у љубљанском листу *Нанреј*, а дан касније, 13. новембра, и у сарајевском *Гласу слободе*. Колико је познато, то су били први преводи овог чувеног револуционарног документа на неки од страних језика изван тадашње Русије.²⁾

Обележавање 50-годишњице Октобарске револуције било је повод да библиографска сазнања о њој буду и даље обогаћивана, будући да је истим поводом сачињен и попис посебних издања и чланака објављених после Другог светског рата: „Октобарска социјалистичка револуција. Југословенска библиографија књига и брошура 1945–1966”, са укупно 252 наслова. Пописом је обухваћена оригинална и преведена историјско-политичка литература о самој револуцији, грађанском рату, страном војној интервенцији против бољшевика, акцијама солидарности југословенског радништва с Совјетском Русијом, учешћу Југословена у револуцији и њеним одјецима у Југославији. Иако обимна, и та је библиографија била селективна, јер у њу нису уврштена поновљена издања и уметничка литература.³⁾

С обзиром на доба у коме су настајале, а у коме је владајућа партија комуниста контролисала и историјску науку, селективност ових првих библиографија посебно је видљива у чињеници да ниједна од њих није садржавала књиге и прилоге који су критички говорили о Октобарској револуцији. Ово се посебно односи на раздобље између два светска рата током којег је у југословенској краљевини став према идеји комунизма, паду царизма и победи бољшевика био изразито разнолик, с преовлађујућим негативним оценама. Настанак једне целовите библиографије, која би објединила све што је у протеклом веку написано не само о револуцији него и о свим збивањима с њом у вези, међутим, у скоројјој се будућности тешко може очекивати, ако се има у виду сложеност таквог историографског подухвата, те одсуство интересовања, будући да је – барем у Србији – већина историчара посвећена националној проблематици, историји социјализма после Другог светског рата, хладноратовским и другим савременијим темама. Ипак, увидом у постојеће библиографије и садржину неколико десетина већих и мањих радова, настајалих у различитим историјско-политичким

2) Видети: Milan Vesović, „Oktobarska socijalistička revolucija. Jugoslovenska bibliografija knjiga i brošura 1945–1966”, *Prilozi za istoriju socijalizma*, br. 5, Institut za izučavanje radničkog pokreta, Beograd, 1968, стр. 691–693.

3) Исто, стр. 695–725.

околностима, могу се уочити посебности југословенске (српске) историографије о Октобарској револуцији и донети поузданији закључци.

Најпре, очито је да је однос према овом проблему углавном зависио од политичких уверења, владајуће идеологије и друштвеног уређења, што је умногоме ограничавало или пак допуштало слободу историчара у одабиру тема, методолошким приступима, тумачењима и изношењу резултата проучавања. Из тих разлога могу се јасно издвојити три периода: доба југословенске краљевине, епоха социјалистичке Југославије и време након њеног распада, од 90-их година прошлог века до данас. Мада је у сваком од њих постојало интересовање за историју левичарских идеја и настанак прве земље социјализма, а истовремено био евидентан и њихов утицај на поједине историчаре, приметно је да су промене историјске околности остављале траг у историјској науци. Отуда не би било претерано рећи да се историја југословенске државе развијала готово паралелно са ставом њених историчара према Октобарској револуцији. Утисак оснажује чињеница да се настанак југословенске државе подударио с пропашћу Руског царства и био с њим у тесној вези, будући да је рушење царске Русије потирало потребу за одржањем Аустроугарске као њене противтеже на Балкану. Неколико деценија доцније, трагични распад Југославије одвијао се малтене истовремено с урушавањем Совјетског Савеза. У међувремену, две су државе пролазиле кроз често драматичне фазе у међусобним односима, прекидале и успостављале дипломатску сарадњу, бориле се на истој ратујућој страни, отварале жестоке идеолошке сукобе, налазиле се на ивици ратног окршаја и изнова мириле. Озбиљност и дуготрајност тог историјског процеса нужно су се одразили на садржину и тумачења историјске науке.

У југословенској краљевини се о постојању научне историографије о Октобарској револуцији не може говорити, с обзиром на то да није било никаквих услова за проучавање историјских извора и историографска истраживања. У њиховом одсуству, текућа штампа и периодика углавном су објављивале публицистичко-политичке и друштвено ангажоване текстове, уз повремена лична сведочења ретких савременика, потом повратника из Русије, првенствено бивших аустроугарских војника заробљених на Источном фронту, а затим и руских емиграната.⁴⁾

4) Видети: Радослав Јовановић, *Зашто сам и како био и остао у Русији од 1913 до 1923*, Југославија, Београд, 1925; Јован Д. Миланковић, *Успомене из Сибира 1918–1919 и пут океаном у домовину*, Време А. Д., Београд, 1926; Franko Potočnjak, *Iz emigracije, 4. U Rusiji*, Narodne novine, Zagreb, 1926.

Већина грађанства испољавала је отворен непријатељски приступ, због чега се у публикованим прилозима говорило о „бољшевичком злу”, „бољшевичкој зарази” и „бољшевичком вирусу”, чије је ширење морало бити заустављено. Такве или сличне изразе користили су и најистакнутији југословенски политичари и државници, међу којима и краљ Александар, који није крио гнушање према револуционарним променама у Русији и моделу друштва који је тамо стваран. Насупрот томе, појављивала се знатнијеља нарочито млађе, слободоумније интелигенције, заинтересоване да се упозна са „совјетским експериментом”, донетима колективизације и Нове економске политике, промењеном улогом жена, настанком нових уметничких праваца. То су били неки од разлога због којих су се појединци одлучивали да отпутују у Совјетску Русију и сами се, без посредника, суче с тековинама Октобра.

Један од првих који је крајем 1924. и почетком 1925. године походио Русију био је Мирослав Крлежа, чија су левичарска опредељења била добро знана. Иако је обишао и друге земље и градове, његова књига *Излет у Русију*, испуњена „путним импресијама”, преточеним у путописе, есеје и студије, изазвала је доста велику радозналост.⁵⁾ Годину дана касније, 1927, поводом прославе десетогодишњице Октобарске револуције, на далеки пут у Русију одлучила су се још тројица интелектуалаца: Владислав Рибникар, директор *Политике*, вајар Сретен Стојановић и књижевник Драгиша Васић, чувен и по својим републиканским уверењима. Под снажним утиском онога што су видели, сва тројица су стечена знања, али и емоције, поделили с јавношћу. Владислав Рибникар је то учинио у неколико новинских текстова у *Политици*, Сретен Стојановић у *Новостима*, а Драгиша Васић у *Времену*. Последња двојица су потом своје текстове сабрали у мањим књигама.⁶⁾

„Требало је бити у нашој кожи”, записао је Драгиша Васић. „Дошли смо у земљу коју волимо, у којој никад раније нисмо били.

5) Miroslav Krleža, *Izlet u Rusiju*, Narodna knjižnica, Zagreb, 1926.

6) Сретен Стојановић, *Импесије из Русије*, Новости, Београд, 1928; Драгиша Васић, *Утисци из Русије*, Млада Србија, Београд, 1928. Русија је у то време, како је написао песник Бранислав Миљковић, привлачила социологе, економисте, уметнике и новинаре, све који су желели „да осмотре нове организације живота, да проуче или осете живот стваран на другачијим односима но по Европи.” У Русију су одлазили пријатељи и непријатељи, они који су тражили „дубље одговоре” или „ловили сензације”. Била је у средишту интересовања, подстакнутог побуном против „дегенерисаних система и застарелих калупа” у којима је живела Европа. У њу се гледало „са вером и сумњом”, страхом и стрепњом. Насупрот том европском интересовању, у југословенској краљевини се о Русији најчешће ћутало, „као да се тамо не замећу нове основе животу, које човечанство воде на прекретницу” (Бранислав Миљковић, „Две наше књиге о Русији”, *Српски књижевни гласник*, књ. XXIV, бр. 4, 16. јун 1928, стр. 302).

И дошли смо у земљу о којој смо најсупротније и најразноврсније слушали и читали.” Из њене је прошлости „дошао хаос” и „једно од највећих и најкрвавијих Плаћања што га је Историја забележила”. После два месеца упијања најразличитијих утисака, с олакшањем је закључио да је остварио циљ због којег је кренуо на пут и који му је на почетку изгледао не само толико велики да га је тешко било остварити, него га чак и јасно представити. Јер, с усхићењем је могао забележити: „*ово што сам видео, чему сам сад присуствовао, то је нешто огромније и бескрајније, то је метеж духовни, то је метеж историски, то је метеж човечански*” (истакнуто у оригиналу – прим. М. Р.).⁷⁾

Можда не тако узбудљиви, али неретко подједнако интригантни текстови могли су се прочитати и у доста богатој југословенској периодици, у којој су поједини часописи, попут загребачке *Нове Европе*, београдског *Српског књижевног гласника* или сарајевског *Прегледа* континуирано излазили и бар повремено успевали да задовоље и политички смелија интересовања својих читалаца. *Нова Европа* је у том погледу, бар када је реч о Совјетској Русији, била најхрабрија, не задовољавајући се само информацијама о уметничким или књижевним темама. Напротив, у периоду од 1920. до 1940. године често је писала о политичким и привредним збивањима, али су прилози које је публиковала – иако су их писали добро упућени сарадници – највећим делом били политичко-публицистички, без правих додирних тачака с научном историографијом.

Исто се може рећи и за тадашњу радничку штампу, на чију је садржину пресудан утицај имала КПЈ као авангарда и предводничка снага радничког покрета. Објављени текстови су због тога били потпуно некритички и снажно политичко-идеолошки обојени. То се нарочито односи на време несметаног политичког деловања комуниста између 1919. и краја 1920. године, током којег је постојала слобода изношења револуционарних идеја и страначке агитације. Након потпуне забране рада КПЈ Законом из 1921, опадао је и број радничких листова под њеном контролом, нарочито после завођења личног режима краља Александра 1929. године. Немали број листова губио је континуитет у излажењу, како због недостатка материјалних средстава тако због репресивних мера владајућег поретка, изразито антикомунистички настројеног. Осим тога, покушај сабирања свега што је у овим листовима написано о Октобарској револуцији, њеним одјецима и утицајима у Србији отежано је и због тога што је знатан део ове штампе с временом неповратно

7) Драгиша Васић, *Утисци из Русије*, нав. дело, стр. 48–50, 75.

изгубљен. Срећом по истраживаче, поједини листови, попут *Пролетера*, поново су објављени као репринт издања. И поред наведених тешкоћа, количина левичарске штампе намеће закључак да би само њено прикупљање и евидентирање текстова о Октобарској револуцији представљало прави истраживачки подухват. Уз то, ово би истраживање нужно морало да укључи и пораст левичарске литературе, нарочито од средине 30-их година. Управо у то време, међутим, објављена је и једна од ретких књига која је, иако ју је написао члан КПЈ, ванредно оштро осуђивала последице стаљинистичких чистки у Совјетском Савезу. Реч је о доиста чувеној књизи Живојина Павловића *Биланс совјетског термидора: приказ и открића о делатности и организацији Стаљинског терора* (Београд 1940). Симптоматично је да су њену дистрибуцију онемогућиле власти југословенске краљевине, будући да је у време када је настала започео процес успостављања југословенско-совјетских дипломатских односа, те је свако инсистирање на поразним последицама Стаљинове самовладе било политички непожељно. Веран идеалима комунизма, Живојин Павловић је, међутим, све оно што се у Совјетском Савезу дешавало после Лењинове смрти сматрао огрешењем о тековине Октобра.

Револуционарно-комунистички оријентисана литература и штампа, која је великом упорношћу глорификовала Октобарску револуцију као неспоран и вечан извор надахнућа свих револуционара света, имала је природни наставак у Другом светском рату, а потом и у послератном периоду. Мада су југословенско-совјетски односи у том вишедеценијском раздобљу доживљавали драматичне историјске преокрете, КПЈ (СКЈ) никада није умањавала њену вредност и идејну поузданост. Напротив, критикујући стаљинизам и његова застрањивања, трудила се да докаже своју идеолошку чистоћу и оданост идејама марксизма-лењинизма. О значају „Великог Октобра” говорила је чак и више но што су то чинили поклоници демократије из грађанских кругова када су се позивали на вредности Француске револуције из 1789. године. Осим тога, промењене политичко-историјске околности суштински су утицале и на начин бављења историјом Октобарске револуције и њеним значајем. Знатно је порасла количина преводилачке литературе, тако да су до читалаца долазили оригинални радови класика марксизма и лењинизма, као и друга дела; инсистирало се на идејној повезаности КПЈ и југословенске револуције с большевичким искуствима; започело је објављивање историјских извора; у границама идеолошких (не)слобода настајала је прва озбиљнија научна историографија. Њени домети пак трпели су и због тешкоћа истраживања у совјетским архивима, у којима је дозволу рада добијао тек понеко од југословенских историчара. Ово је нужно утицало

на одабир тема, због чега је акценат стављан на одјеке Октобарске револуције, утицаје и учешће Југословена у револуционарним збивањима. Поштовање је исказивано и тиме што је револуција писана великим словом, чиме се желела истаћи њена јединственост и непоновљивост. Посебан подстицај давале су велике годишњице, у време којих је прослава Октобарске револуције требало да буде обележена и пригодним издањима.

Већ је 40-годишњица избијања револуције пропраћена историографским радовима који су најављивали почетак свеобухватније научне делатности, али и њене будуће правце. Поставивши као примарни задатак да на „конкретним историјским чињеницама укаже и објасни како је и колико Октобарска револуција утјецала на развитак југословенских земаља и то првенствено за Првог свјетског рата”, Фердо Чулиновић је објавио књигу о њеним одјецима на југословенским просторима.⁸⁾ Исте године, публикована је и споменица револуције, припремљена као збирка докумената, говора и мишљења истакнутих вођа револуције, почев од Лењина, потом делатника Коминтерне, светских револуционара, југословенских комуниста и књижевника. Колика је пажња посвећена овом издању показује и то што су у редакционом одбору били проверени револуционари, попут Родољуба Чолаковића и Крста Попиводе, партијски радници и историчари. Приметна је била и њихова различита национална припадност, што је потврђивало да владајућа партија није ништа „препуштала случају”, те да ће такав приступ у будућности постати својеврсно правило.⁹⁾

Партијска контрола била је сасвим очигледна и приликом обележавања 40-годишњице оснивања КПЈ. Према првобитној замисли, требало је да буде објављено шест томова зборника сећања, којима би било обухваћено раздобље од 1919. до 1959. године, а који би представљали „својеврсну илустрацију борбеног пута наше Партије и у исто време прилог за обраду њене историје.”¹⁰⁾ Како је цео пројекат конципиран хронолошко-проблемски, у првом тому је једно поглавље било посвећено везама Југословена с Октобарском и Мађарском револуцијом. Централно место у њему

8) Ferdo Čulinović, *Odjeci Oktobra u jugoslavenskim krajevima*, 27. srpanj, Zagreb, 1957.

9) *Oktobarska revolucija. 40 godina*, Kultura, Zagreb, 1957. Обележавању 40-годишњице припадали су и други историографски радови: Drago Škorić, „Uloga povratnika iz ruskog zarobljeništva u razvoju događaja u Hrvatskoj potkraj godine 1918”, *Starine JAZU*, knj. 46, Zagreb, 1956, str. 7–21, те збирка докумената коју је годину дана касније приредио Јосип Видмар (Josip Vidmar, „Prilozi građi za povjest 1917–1918. s osobitim obzirom na razvoj radničkog pokreta i odjeke Oktobarske revolucije kod nas”, *Arhivski vjesnik*, I, Zagreb, 1958, str. 11–173).

10) *Četrdeset godina, knj. prva: 1917–1929. Zbornik sećanja aktivista jugoslovenskog revolucionarnog radničkog pokreta*, Kultura, Beograd, 1960, стр. 5.

припало је сведочењу Јосипа Броза Тита о његовом учешћу у револуционарним дешавањима у Русији. Свака Титова реч била је добро промишљена и садржавала неку врсту званичног става о Октобарској револуцији, који је отуда имао обавезујући карактер и за историчаре.

Кратко поменувши да је као аустроугарски војник још у Петроварадину хапшен због својих социјалистичких и антиратних ставова, Тито је објаснио како је доспео у руско заробљеништво и колико је скромно било његово учешће у потоњој револуцији. Пресудну важност дао је чињеници што се тамо уопште налазио и добио прилику да учи на искуствима бољшевика. „Наравно, утицај Револуције на нас био је огроман”, казао је. „Прије свега, она је убрзала крај рата. Револуција је отворила очи војницима и једне и друге стране. Они су изишли из ровова и прошли кроз жичане препреке да би се братимили. Империјалисти су покушавали да продуже рат, али већ ништа нису могли да учине. Војници нису хтјели да ратују, жељели су да оду кућама.” Давши овако једнострано тумачење узрока који су довели до завршетка рата, Тито није ни поменуо значај савезничке победе или допринос Србије пробоју Солунског фронта и ослобођењу југословенских покрајина. Истовремено, истакао је улогу коју су повратници из руског заробљеништва имали на пораст социјално-политичког незадовољства у Краљевини СХС. Јер, „вративши се у домовину, они су причали о ономе што су видјели. Они су много научили долазећи у додир с руским војницима. И донијели су у нашу земљу пароле о миру, о власти радника и сељака. Људи су то слушали, почињали да мисле како да код себе учине нешто слично. Размишљали су о устанку. Наравно, код нас у Југославији услови нису свуда једнаки. У Србији, на примјер, таквих револуционарних расположења било је мало, зато што се земља тек ослободила од окупације, и сељака је привлачила земља, миран рад. А у Хрватској и Словенији, гдје је радничка класа била јача, а сељаци, за разлику од српских, нису имали никаквих демократских права, – почела је права револуционарна борба.” Могућност избијања већег устанка, продужавао је своје објашњење Јосип Броз Тито, уплашила је хрватску буржоазију, будући да би он био уперен „не против српског господства, него против великопоседника уопште”, у чему се такође огледао значај Октобарске револуције. Штавише, под њеним директним утицајем формирана је и КПЈ, „најјача комунистичка партија у Европи”, која је – захваљујући том искуству – издржала период илегалног рада. „Југословенска комунистичка партија”, тврдио је Тито, „црпела је своје идејне принципе из искуства Октобарске

револуције, из учења Маркса – Енгелса – Лењина. Управо зато, налазећи се под терором, Комунистичка партија Југославије наставила је да руководи радничком класом, сељаштвом, националним покретом. Управо зато КПЈ је и за вријеме Другог свјетског рата била послје КП Совјетског Савеза једина комунистичка партија у Европи која је била у стању да организује Народноослободилачку партизанску борбу против фашистичких освајача, иако сама Партија тада није била нарочито бројна. Четири године трајала је ова тешка, крвава борба. А такву борбу могла је да води само Партија надахнута Великом октобарском револуцијом. Зато је, подвлачим, Октобарска револуција за нас имала огroman, одлучујући значај. Да није било Октобарске револуције, не би било могуће организовати отпор о коме говорим, не би била могућа садашња социјалистичка изградња у Југославији нити у било којој другој земљи. Октобарска револуција отворила је нову еру у историји човјечанства. Живот је показао да је овакво тврђење потпуно правилно.”¹¹⁾

У овом је сведочењу и мишљењу Јосипа Броза Тита готово свака реч била подједнако важна и обавезујућа: због чега је одабрао да говори баш о Октобарској револуцији, у ком тренутку југословенско-совјетских односа је то учинио, какву је поруку слао Совјетском Савезу и иностранству, шта је очекивао од најближих сарадника и историчара, какав је речник користио, с обзиром на недвосмислену изјаву да је тврђење које је изнео „потпуно правилно”.

Мада су и други сведоци октобарских догађаја, попут Павла Грегорића и Фрање Новака, говорили о свом учешћу у револуционарним збивањима, њихова сведочења су представљала само илустрацију и допуну онога што је рекао Јосип Броз.¹²⁾ Ипак, нису била без значаја, а требало би им придодати и текст Николе Груловића, једног од најзначајнијих Југословена учесника Октобарске револуције, који се том приликом подсетио комунистичке групе „пелагићеваца”, основане од стране повратника из Русије.¹³⁾ Јер, стиче

11) Josip Broz Tito, „Moj boravak u Rusiji za vrijeme revolucije”, *Četrdeset godina, knj. prva: 1917–1929. Zbornik sećanja aktivista jugoslovenskog revolucionarnog radničkog pokreta*, Kultura, Beograd, 1960, стр. 23–28.

12) Видети: Pavle Gregorić, „S pukom Matija Gubec u Crvenoj armiji”, *Četrdeset godina, knj. prva: 1917–1929. Zbornik sećanja aktivista jugoslovenskog revolucionarnog radničkog pokreta*, Kultura, Beograd, 1960, стр. 28–29; Franjo Novak, „Naši ratni zarobljenici u Rusiji na strani Oktobra”, *Četrdeset godina, knj. prva: 1917–1929. Zbornik sećanja aktivista jugoslovenskog revolucionarnog radničkog pokreta*, Kultura, Beograd, 1960, стр. 29–32.

13) Никола Груловић, „Оснивачка конференција Пелагићеваца”, исто, стр. 41–49. Видети и: Никола Груловић, „Југословенска комунистичка револуционарна група *Пелагић*”, *Зборник за друштвене науке*, Матица српска, бр. 22, Нови Сад, 1959, стр. 108–128; Лазар Вукичевић, „Успомене из Октобарске револуције. Пролетерска отаџбина”,

се утисак да је објављивање тог зборника и истицање неких нових или до тада мање проучаваних тема утицало на приређивање других, обимнијих сећања и почетак детаљнијих истраживања. Сам Никола Груловић, на пример, објавио је две године касније своју посебну, често цитирану, али и оспоравану књигу о учешћу Југословена у Октобарској револуцији и грађанском рату у Русији. Како је нагласио, њоме је желео да покаже да је југословенска радничка и сељачка омладина „сналажљиво и неустрашиво пропагирала социјалистичке идеје и смело се прихватала задатка организовања револуционарног покрета у далекој Русији, и из својих редова организовала војне одреде Црвене гарде и Југословенски комунистички пук, са којима је ушла у састав Црвене армије да се у њеним редовима, раме уз раме са руским радницима и сељацима, бори против буржоазије у октобарској социјалистичкој револуцији и грађанском рату у Русији.”¹⁴⁾

На основу прегледаних историографских радова стичемо утисак да је у проучавању Октобарске револуције и тема које су с њом биле у ужој вези највише урађено приликом обележавања њене 50-годишњице. Током те 1967. године одржана су чак три већа научна скупа. Први, под насловом *Октобарска револуција и народи Југославије*, одржан је у Котору, од 24. до 28. октобра; други у Љубљани, с нешто скромнијим, али и ширим називом – *Научно саветовање поводом 50-годишњице октобарске револуције и 30-годишњице Оснивачког конгреса КП Словеније* (2–4. новембар), а трећи у Београду: *Југословени и октобарска револуција* (5–6. новембар). Сва три скупа заједно су окупила више десетина југословенских историчара, дајући им могућност да представе најновија истраживања, провере постојећа и сучеле своје погледе.¹⁵⁾

Осим одржавањем научних скупова, годишњица Октобарске револуције је током 1966–1967. године обележена објављивањем неколико нових књига. Владајућа партија је посебну пажњу посветила публикацији *Октобар у Југославији 1918–1945. Избор докумената о годишњицама Октобра*, коју је приредила Заједница института за изучавање историје радничког покрета и СКЈ. Определивши се, вероватно по налогу „одозго”, да објаве историјске изворе о прославама годишњица Октобарске револуције у Југосла-

Зборник за друштвене науке, Матица српска, бр. 22, Нови Сад, 1959, стр. 129–145; Тоска Вукичевић, „Из живота и рада Лазара Вукичевића”, *Зборник за друштвене науке*, Матица српска, бр. 22, Нови Сад, 1959, стр. 146–149.

14) Никола Груловић, *Југословени у рату и Октобарској револуцији*, Просвета, Београд, 1962, стр. 5.

15) Детаљније: *Prilozi za istoriju socijalizma*, Institut za istoriju radničkog pokreta, br. 5, Beograd, 1968, стр. 635–674.

вији, приређивачи су одлучили да „широј јавности” омогуће „да и на овом примеру упозна доследност КПЈ идејама Октобра, њену солидарност и интернационализам”. Ради остварења те намере, истраживањем су обухваћени партијски, државни и војни архиви и библиотеке, захваљујући чему је сакупљено око три хиљаде различитих докумената: прогласа, летака, чланака, извештаја, наредба, телеграма, полицијских и судских извештаја, будући да је КПЈ током тих 28 година поштовање Октобарске револуције најчешће морала да показује у условима илегалног рада или усред рата.¹⁶⁾ Овако замашан посао обележиле су Титове речи: „Велики Октобар запалио је револуционарни дух стотина милиона радних људи у читавом свијету и улио им самопоуздање у њиховој великој борби за нови свијет.” Из сасвим разумљивих разлога, та се мисао налазила у уводу књиге.

Донекле сличну намену имала је и илустрована књига *СССР. Земља Октобра*, у којој су сабрани обимом мањи радови чак 44 аутора из Совјетског Савеза и Југославије, углавном државника, политичара, „јавних радника”, историчара и новинара, који су писали о успостављању совјетске власти, историји совјетске државе, привреди и култури.¹⁷⁾ На озбиљнијим научним амбицијама настале су књиге Слободана Босиљчића, Станислава Стојановића и Петра Милосављевића.¹⁸⁾ Истовремено, продубљена су сазнања о неким претходно већ отвореним темама, нарочито о одјецима Октобарске револуције у југословенској држави, политичкој делатности повратника из Русије и учешћу Југословена у бољшевичкој револуцији.¹⁹⁾

С друге стране, приметан је био пораст преводилачке литературе која је, осим изворних дела класика марксизма и лењинизма, обухватила истраживања о улози Југословена у Октобарској

16) *Октобар у Југославији 1918–1945. Избор докумената о годишњicama Октобра* (избор и редакција: Милајло Апостолски), Институт за истраживање радничког покрета, Београд, 1967, стр. 791.

17) *СССР. Земља Октобра* (приредио: Ђуро Ђурашковић), *Комунист*, Београд, 1967.

18) Слободан Босиљчић, *Октобарска револуција 1917. у прве године совјетске власти*, Младост, Београд, 1966; Станислав Стојановић, *Локални совјети у Совјетском Савезу*, Београд, 1967; Петар Милосављевић, *Велика октобарска социјалистичка револуција*, Рад, Београд, 1967.

19) Видети: Kasim Isović, „Odjeci i uticaji Oktobarske revolucije na prilike u radničkom pokretu Bosne i Hercegovine (1917–1921)”, *Glasnik Arhiva i Društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine*, god. VII, knj. VII, Sarajevo, 1967, стр. 283–570; Bogumil Hrabak, „Dolazak organizovanih povratnika iz Sovjetske Rusije u Jugoslaviju 1918–1919. godine”, *Zbornik*, 4, Historijski institut Slavonije, Slavonska Požega, 1966, стр. 239–281; Toma Milenković, „Stav jugoslovenske vlade prema povratnicima iz Sovjetske Rusije”, *Vojnoistorijski glasnik*, br. 2, maj – avgust 1968, стр. 205–215; Toma Milenković, „Uticaj oktobarske revolucije na koncepcije i delatnost Jugoslovenskog komunističkog revolucionarnog saveza pelagičevaca”, *Istorija XX veka*, zbornik radova, X, Institut za savremenu istoriju, Београд, 1969, стр. 235–245.

револуцији и грађанском рату. Преведене су, на пример, и објављене књиге Владимира Зелeњина и Ивана Очака.²⁰⁾ Пишући предговор за књигу Ивана Очака, која је годину дана раније објављена на руском језику, Владо Стругар је написао да је она представљала „најпотпунију научну студију стварања и делатности југословенских комунистичких група у Русији и учешћа Југословена, војника Црвене армије, у борби за совјетску социјалистичку републику.” Мада је њен аутор нагласио „да је тешко утврдити колико је између више од 200.000 Југословена, који су се 1917. године нашли у Русији, било бораца за совјетску власт”, као сасвим реална прихваћена је претпоставка „да се у грађанском рату с оружјем у руци борило за совјетску републику више од 30.000 Југословена”. По речима Влада Стругара, тај број је био „веома импозантан”, с обзиром на постојеће процене да је таквих „интернационалиста” укупно било око 50.000. Он сам веровао је у наведене бројке, сматрајући да су „проистекле из до сада најпотпуније проучених извора, не баш богатих подацима за овај закључак”.²¹⁾

Независно од проверљивости бројки које је наводио Иван Очак, добрим делом захваљујући његовим истраживањима, југословенска јавност сазнала је више о југословенским ратницима у Октобарској револуцији: Владимиру Топићу,²²⁾ Павлу Грегорићу, Ивану Матузовићу, Данилу Срдићу, Николи Груловићу, Алекси Дундићу... Посебну знатнијељу изазивао је Алекса Дундић, чувени коњаник и херој грађанског рата, око чијег је имена већ била створена интригантна легенда, изазивајући контроверзне тврдње о правом имену, крају у коме је рођен, националној припадности и животу који је водио до доласка у Русију.²³⁾

20) Владимир Зелeњин, *Југословени под заставом Октобра*, Младо поколење, Београд, 1967; Иван Очак, *Југословени у Октобру*, Народна књига, Београд 1967. Иван Очак је о истим питањима објавио још неколико већих и мањих радова. Издвојили бисмо књигу Иван Очак, *У борби за идеје Октобра. Југословенски повратници из Совјетске Русије (1918–1921)*, Стварност, Загреб, 1976, у којој је дат исцрпан приказ историографске литературе о повратницима, а уз њега и веома обимна и прецизна библиографија.

21) Иван Очак, *Југословени у Октобру*, нав. дело, стр. 11. О учешћу Јосипа Броза Тита у овој књизи је наведено тек неколико података. Речено је како је због „антимилитаристичке пропаганде пребачен на Карпатски фронт. Пошто је 1915. тешко рањен, нашао се међу ратним заробљеницима у Русији”. У јулу 1917. године „стигао је у Петроград, где је учествовао у јулским демонстрацијама. Али, кад је покушао да се врати кући, ухапшен је и прогнан у Сибир.” Октобра исте године, у Омску је ступио у Црвену гарду и заједно с руским болшевицима агитовао међу ратним заробљеницима. Потом је, крајем 1920. године, стигао у Југославију (исто, стр. 167).

22) Иван Очак, *Војник револуције. Живот и рад Владимира Џопића*, Спектар, Загреб, 1980.

23) Видети: Милорад Драговић, *Алекса Дундић: црвени коњаник*, Нови дани, Београд, 1957; Миодраг Ашанин, Лазар Чолић, *Алекса Дундић. Сабља над степом*, Димитрије Туцовић, Титово Ужице, 1967; Vladimir Vladimirovič Zelenjin, Maja Mihajlovna

Наредних година, па и целу деценију, југословенска историографија се – када је реч о Октобарској револуцији – посвећивала углавном већ отвореним темама, допуњујући постигнуте истраживачке резултате. Томе је посебно допринело прикупљање и приређивање историјских извора, чиме су до тада освојена знања постајала проверљивија, а сећања се могла упоређивати с документима различите провинијенције. Поводом 60-годишњице, на пример, публиковане су још две књиге о учешћу Југословена у болшевичком преврату.²⁴⁾

У исто време, међутим, појавила су се нова истраживачка интересовања, попут занимања за руске емигранте у југословенској краљевини,²⁵⁾ проблем успостављања југословенско-совјетских дипломатских односа и последице Октобарске револуције на међународни положај Краљевине Србије, а уједно с тим и за однос који је тадашња српска влада заузела према паду царизма и победи болшевика. Могло би се рећи да је истраживање управо овог последњег проблема не само проширило круг проучаваних питања него и обележило „повратак” српској националној историји. У том погледу, прекретницу је направила књига Николе Поповића о односима Србије и Русије током Великог рата, у којој је, између осталог, велика пажња посвећена настанку Српског добровољачког корпуса у Русији и питању његове употребе, везама Србије и буржоаско-демократске Русије (март – новембар 1917) у оквиру којих је српска влада настојала да уз помоћ руске Привремене владе измени уговор Антанте с Румунијом о уступању Баната, те да добије подршку за јачање Солунског фронта. Са становишта будућих веза, најзначајнији је пак био однос српске владе према болшевичком преврату и војној интервенцији Антанте према Совјетској Русији, што је и довело до прекида дипломатских односа. Јер, иако је у акцији западноевропских савезника учествовао само тзв. Допунски батаљон од 1.200 српских војника, Србија је „од краја јуна 1918. и de facto и de jure узела учешће у Антантиној оружаном

Sumarokova, „Legenda i stvarnost. Činjenice iz biografije Crvenog Dundića”, *Prilozi za istoriju socijalizma*, br. 5, Institut za izučavanje radničkog pokreta, Beograd, 1968, стр. 389–415; Никола Поповић, „Порекло Алексе Дундића”, нав. дело, бр. 6, Београд 1969, стр. 357–368.

24) *Jugosloveni u Oktobarskoj revoluciji. Zbornik sećanja Jugoslovena učesnika oktobarske revolucije i građanskog rata u Rusiji 1917–1921* (priredio: Nikola Popović), Institut za savremenu istoriju, Narodna knjiga, Beograd, 1977; *Učešće jugoslovenskih radnih ljudi u Oktobarskoj revoluciji i građanskom ratu u SSSR. Zbornik dokumenata i materijala* (redigovao: Milorad Simonović), Institut za savremenu istoriju, Narodna knjiga, Beograd, 1979.

25) Прву потпуну монографију написао је Мирослав Јовановић, *Досељавање руских избеглица у Краљевину СХС 1919–1924*, Стубови културе, Београд, 1996.

интервенцији против Совјетске Русије”. Према закључку Николе Поповића, узрок томе налазио се у интересу српске владе „да се у Русији сруши совјетска влада, која је склопила сепаратни мир са Централним силама, практично завршила рат” и остала суштински незаинтересована за решавање српског и југословенског питања на начин коме је тежила Краљевина Србија. И зато, за њену је владу „била пријатељска свака буржоаска руска влада, насупрот идеолошки противној бољшевичкој влади”.²⁶⁾

Истој теми, неколико година доцније, посветио се и Ђорђе Станковић, проучавајући улогу Николе Пашића у настанку југословенске државе и његове дипломатске покушаје да за програм југословенског уједињења придобије силе Антанте. Констатујући да је изласком Русије из рата ослабљен блок западноевропских савезница, а Србија „дефинитивно изгубила најснажнији ослонац своје спољне политике”, он је пратио како је тај „крајње неповољан спољнополитички положај” убрзао доношење одлуке Николе Пашића, „мимо знања савезника, о успостављању незваничних контаката са совјетском владом”. Већ у децембру 1917, председник српске владе је успео да успостави везу са Лавом Троцким, а у јануару 1918. године незванично је интервенисао да совјетска влада пружи подршку покушајима дезанексије Босне и Херцеговине.²⁷⁾ Као што је познато, та су настојања била узалудна, иако су совјетске власти обелоданиле садржину претходно потписаних тајних уговора између савезничких дипломатија.

Друго издање књиге Ђорђа Станковића публиковано је у времену распада југословенске државе, чији је нестанак утицао на промене у друштвеној и националној свести, култури сећања, историографским интересовањима и (не)научним тумачењима. Као и у претходним временима, мада на другачији начин, политичка дешавања неретко су реметила објективност и поузданост историјске науке. Међу највидљивијим последицама налазили су се крајње критичан однос према улози КПЈ (СКЈ) у историји југословенских

26) Nikola Popović, *Odnosi Srbije i Rusije u Prvom svetskom ratu*, Institut za savremenu istoriju, Narodna knjiga, Beograd, 1977, стр. 468. Неколико деценија доцније, Никола Поповић је последња два поглавља ове књиге објавио под насловом *Србија и руска револуција 1917–1918* (Завод за уџбенике, Београд, 2014), додајући им још два прилога: текст о Јовану Миланковићу, последњем српском дипломати у царској Русији, и југословенској историографији о дипломатским југословенско-совјетским односима између два светска рата. Док је први прилог најпре објављен у зборнику радова *Српско-руски односи од почетка XVIII до краја XX века* (САНУ, Београд 2011, стр. 185–205), други је први пут био публикован у *Часопису за савремену новијест* (бр. 1, Загреб, 1976, стр. 69–77).

27) Ђорђе Станковић, *Никола Пашић, савезници и стварање Југославије*, друго проширено издање, Задужбина Николе Пашића, Зајечар, 1995, стр. 230, 232.

народа и окретање националној историји, у чијем се проучавању научни приступ сударао са ненаучним потребама и злоупотребама. Треба, међутим, нагласити да се – говорећи о том периоду – често називаном постјугословенском, нужно ограничавамо на основне тенденције и смерове у српској историографији.

Једна од првих књига у којој су утицај Октобарске револуције и потоња политика Коминтерне на формирање програма КПЈ приказани у критички наглашенијем приступу била је монографија Косте Николића о большевизацији КПЈ у првој деценији њеног постојања.²⁸⁾ Дајући нова тумачења историје КПЈ у првој деценији њеног постојања, он је посебно истакао поразне последице большевичке агитације у земљама које су тек изашле из рата и у којима су победници из „Октобра” покушали да подстакну социјално незадовољство, тежећи изазивању револуције. Готово истоветне закључке представио је и Горан Милорадовић у књизи о принудној изолацији којој су власти Краљевине СХС подвргавале повратнике из Русије.²⁹⁾ Иако се до појаве његове студије сматрало да је о повратницима из руског заробљеништва најважније већ речено, он је открио готово непознату тему: постојање логора за интернирце и пријемних логора у којима су привремено задржавани бивши руски заробљеници, углавном некадашњи војници аустроугарске монархије. Резултатима својих истраживања оповргао је дотадашње уврежено схватање да је однос југословенских власти према њима био крајње репресиван и чак суров, те доказао да је – такође за разлику од већ створених стереотипних представа о пријемчивости большевичких идеја у овој огромној групи од неколико десетина хиљада људи – већина њих остала отпорна на утицаје Октобарске револуције, желећи да се што пре врати свакодневном животу. Ово се нарочито односило на бивше српске војнике, пореклом из Краљевине Србије.

Када је конкретно реч о слому царске Русије, Октобарској револуцији, њеном току и грађанском рату који ју је пратио, на самом крају XX и у првим годинама XXI века своја вишедеценијска трагања за безбројним питањима која су с тим проблемима била у вези, потпуно је заокружио Сава Живанов, један од најбољих и најпосвећенијих познавалаца ових тема. Мада су први његови радови делимично били усмерени на утврђивање идејне везе између основних начела Октобарске револуције и специфичности југо-

28) Коста Николић, *Большевизација Комунистичке партије Југославије 1919–1929. Историјске последице*, Институт за савремену историју, Београд, 1994.

29) Горан Милорадовић, *Карантин за идеје. Логори за изолацију „сумњивих елемената” у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца*, Институт за савремену историју, Београд, 2004.

словенског модела социјализма,³⁰⁾ постепено је настајала његова богата лична библиографија у којој су, уз безброј детаља, на веома широкој изворној и историографској основи анализирани сви догађаји, њихови главни актери, појаве и процеси током неколико кључних деценија у животу царства и стварања прве земље социјализма.³¹⁾ Притом, ради се о толиком обиљу разноврсног изворног материјала и таквом богатству садржаја, изложеном на више хиљада страница, да није претерано рећи како допринос Саве Живанова познавању Октобарске револуције и његова тумачења најважнијих збивања заслужују посебну студију која надилази сврху овог прегледа југословенске (српске) историографије о „Великом Октобру”. Симптоматично је пак да су тако обимне синтезе настале готово цео век после догађаја о којима говоре и то на завршетку историјског процеса започетог далеке 1917. године.

У овом тренутку тешко је рећи у ком ће се смеру у будућности развијати српска историографија о Октобарској револуцији, да ли ће бити постављена нова питања, дата другачија тумачења или – чак – да ли ће с обзиром на мноштво неистражених проблема из савременог доба уопште бити снаге и интересовања за враћање старијим темама, поготово ако се прихвати чињеница да су код немалог броја историчара последице комунистичке идеологије и власти створиле својеврсну нетрпељивост према првим деценијама из историје КПЈ. Штавише, не можемо знати ни колико смо у овом нашем покушају сагледавања пређеног пута и указивања на његове главне токове успели да обухватимо суштину односа југословенске (српске) историографије према Октобарској револуцији.

ЛИТЕРАТУРА

Ашанин Миодраг, Чолић Лазар, Алекса Дундић. *Сабља над степом*, Димитрије Туцовић, Титово Ужице, 1967.

Босиљчић Слободан, *Октобарска револуција 1917. и прве године совјетске власти*, Младост, Београд, 1966.

Васић Драгиша, *Утисци из Русије*, Млада Србија, Београд, 1928.

30) Сава Живанов, *Октобарска револуција и радничко управљање у предузећима 1917–1918*, Научна књига, Београд, 1988.

31) Сава Живанов, *Револуција у Русији 1917: кључна питања, основни токови и социјални и политички носиоци*, Научна књига, Београд, 1988; Сава Живанов, *Русија на прелому векова. Последње деценије руског царства. Од завршетка Кримског до почетка Првог светског рата 1855–1914*, Службени лист, Београд 2002; Сава Живанов, *Пад руског царства*, 1–2, Нолит, Море, Београд, 2007; Сава Живанов, *Русија 1917. Од пада самодржавног Царства до проглашења демократске републике*, 1–2, Нолит, Београд, 2009; Сава Живанов, *Црвени Октобар*, 1–2, Службени гласник, Београд, 2012.

- Вукичевић Лазар, „Успомене из Октобарске револуције. Пролетерска отаџбина”, *Зборник за друштвене науке*, Матица српска, бр. 22, Нови Сад, 1959, стр. 129–145.
- Вукичевић Тоска, „Из живота и рада Лазара Вукичевића”, *Зборник за друштвене науке*, Матица српска, бр. 22, Нови Сад, 1959, стр. 146–149.
- Груловић Никола, *Југословени у рату и октобарској револуцији*, Просвета, Београд, 1962.
- Груловић Никола, „Југословенска комунистичка револуционарна група *Пелагић*”, *Зборник за друштвене науке*, Матица српска, бр. 22, Нови Сад, 1959, стр. 108–128.
- Драговић Милорад, *Алекса Дундић. Црвени коњаник*, Нови дани, Београд, 1957.
- Живанов Сава, *Октобарска револуција и радничко управљање у предузећима 1917–1918*, Научна књига, Београд, 1988.
- Живанов Сава, *Револуција у Русији 1917: кључна питања, основни токови и социјални и политички носиоци*, Научна књига, Београд, 1988.
- Живанов Сава, *Русија на прелому векова. Последње деценије руског царства. Од завршетка Кримског до почетка Првог светског рата 1855–1914*, Службени лист, Београд, 2002.
- Живанов Сава, *Пад руског царства*, 1–2, Нолит, Море, Београд, 2007.
- Живанов Сава, *Русија 1917. Од пада самодржавног Царства до проглашења демократске републике*, 1–2, Нолит, Београд, 2009.
- Живанов Сава, *Црвени Октобар*, 1–2, Службени гласник, Београд 2012.
- Зелењин Владимир, *Југословени под заставом Октобра*, Младо поколење, Београд, 1967.
- Јовановић Мирослав, *Досељавање руских избеглица у Краљевину СХС 1919–1924*, Стубови културе, Београд, 1996.
- Јовановић Радослав, *Зашто сам и како био и остао у Русији од 1913 до 1923*, Југославија, Београд, 1925.
- Миланковић Д. Јован, *Успомене из Сибира 1918–1919 и пут океаном у домовину*, Време А. Д., Београд, 1926.
- Милорадовић Горан, *Карантин за идеје. Логори за изолацију „сумњивих елемената” у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца 1919–1922*, Институт за савремену историју, Београд 2004.
- Милосављевић Петар, *Велика октобарска социјалистичка револуција*, Рад, Београд, 1967.
- Миљковић Бранислав, „Две наше књиге о Русији”, *Српски књижевни гласник*, књ. XXIV, бр. 4, 16. јун 1928, стр. 359–363.
- Николић Коста, *Бољшевизација Комунистичке партије Југославије 1919–1929. Историјске последице*, Институт за савремену историју, Београд, 1994.
- Очак Д. Иван, *Југословени у Октобру*, Народна књига, Београд, 1967.

- Поповић Никола, *Србија и руска револуција 1917–1918*, Завод за уџбенике, Београд, 2014.
- Станковић Ђорђе, *Никола Пашић, савезници и стварање Југославије*, друго проширено издање, Задужбина Николе Пашића, Зајечар, 1995.
- Стојановић Сретен, *Импесије из Русије*, Новости, Београд, 1928.
- Стојановић Станислав, *Локални совјети у Совјетском Савезу*, Београд, 1967.
- Bibliografija izdanja o Narodnooslobodilačkom ratu 1941–1945* (urednik: Miloš Pajković), Vojnoistorijski institut, Beograd, 1964.
- Broz Josip, „Moj boravak u Rusiji za vrijeme revolucije”, *Četrdeset godina, knj. prva: 1917–1929. Zbornik sećanja aktivista jugoslovenskog revolucionarnog radničkog pokreta*, Kultura, Beograd, 1960, стр. 23–28.
- Četrdeset godina, knj. prva: 1917–1929. Zbornik sećanja aktivista jugoslovenskog revolucionarnog radničkog pokreta*, Kultura, Beograd, 1960.
- Čulinović Ferdo, *Odjeci Oktobra u jugoslavenskim krajevima*, 27. srpanj, Zagreb, 1957.
- Gregorić Pavle, „S pukom Matija Gubec u Crvenoj armiji”, *Četrdeset godina, knj. prva: 1917–1929. Zbornik sećanja aktivista jugoslovenskog revolucionarnog radničkog pokreta*, Kultura, Beograd, 1960, стр. 28–29.
- Hrabak Bogumil, „Dolazak organizovanih povratnika iz Sovjetske Rusije u Jugoslaviju 1918–1919. godine”, *Zbornik*, 4, Historijski institut Slavonije, Slavenska Požega, 1966, стр. 239–281.
- Isović Kasim, „Odjeci i uticaji Oktobarske revolucije na prilike u radničkom pokretu Bosne i Hercegovine (1917–1921)”, *Glasnik Arhiva i Društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine*, god. VII, knj. VII, Sarajevo 1967, стр. 283–570.
- Jugosloveni u Oktobarskoj revoluciji. Zbornik sećanja Jugoslovena učesnika oktobarske revolucije i građanskog rata u Rusiji 1917–1921* (priredio: Nikola Popović), Institut za savremenu istoriju, Narodna knjiga, Beograd, 1977.
- Krleža Miroslav, *Izlet u Rusiju*, Narodna knjižnica, Zagreb, 1926.
- Milenković Toma, „Stav jugoslovenske vlade prema povratnicima iz Sovjetske Rusije”, *Vojnoistorijski glasnik*, br. 2, maj – avgust 1968, стр. 205–215.
- Milenković Toma, „Uticaj oktobarske revolucije na koncepcije i delatnost Jugoslovenskog komunističkog revolucionarnog saveza pelagičevaca”, *Istorija XX veka*, zbornik radova, X, Institut za savremenu istoriju, Beograd 1969, стр. 235–245.
- Novak Franjo, „Naši ratni zarobljenici u Rusiji na strani Oktobra”, *Četrdeset godina, knj. prva: 1917–1929. Zbornik sećanja aktivista jugoslovenskog revolucionarnog radničkog pokreta*, Kultura, Beograd, 1960, стр. 29–32.
- Očak Ivan, *U borbi za ideje Oktobra. Jugoslovenski povratnici iz Sovjetske Rusije (1918–1921)*, Stvarnost, Zagreb, 1976.
- Očak Ivan, *Vojnik revolucije. Život i rad Vladimira Čopića*, Spektar, Zagreb, 1980.
- Oktobarska revolucija. 40 godina*, Kultura, Zagreb, 1957.

- Oktobar u Jugoslaviji 1918–1945. Izbor dokumenata o godišnjicama Oktobra* (izbor i redakcija: Mihajlo Apostolski), Institut za izučavanje radničkog pokreta, Beograd, 1967.
- Popović Nikola, *Odnosi Srbije i Rusije u Prvom svetskom ratu*, Institut za savremenu istoriju, Narodna knjiga, Beograd, 1977.
- Potočnjak Franko, *Iz emigracije, 4, U Rusiji*, Narodne novine, Zagreb, 1926.
- Prilozi za istoriju socijalizma*, Institut za istoriju radničkog pokreta, br. 5, Beograd, 1968.
- SSSR. *Zemlja Oktobra* (priredio: Đuro Đurašković), Komunist, Beograd, 1967.
- Škorić Drago, „Uloga povratnika iz ruskog zarobljeništva u razvoju događaja u Hrvatskoj potkraj godine 1918”, *Starine JAZU*, knj. 46, Zagreb 1956, стр. 7–21.
- Učešće jugoslovenskih radnih ljudi u Oktobarskoj revoluciji i gradjanskom ratu u SSSR. Zbornik dokumenata i materijala* (redigovao: Milorad Simonović), Institut za savremenu istoriju, Narodna knjiga, Beograd, 1979.
- Vesović Milan, „Oktobarska socijalistička revolucija. Jugoslovenska bibliografija knjiga i brošura 1945–1966”, *Prilozi za istoriju socijalizma*, br. 5, Institut za izučavanje radničkog pokreta, Beograd, 1968, стр. 691-725
- Vidmar Josip, „Prilozi gradji za povjest 1917–1918. s osobitim obzirom na razvoj radničkog pokreta i odjeke oktobarske revolucije kod nas”, *Arhivski vjesnik*, I, Zagreb, 1958, стр. 11–173.
- Zelenjin Vladimir Vladimirovič, Sumarokova Maja Mihajlovna, „Legenda i stvarnost. Činjenice iz biografije Crvenog Dundića”, *Prilozi za istoriju socijalizma*, br. 5, Institut za izučavanje radničkog pokreta, Beograd, 1968, стр. 389–415.

Mira Radojević

THE DEVELOPMENT OF YUGOSLAV (SERBIAN) HISTORIOGRAPHY ON „GREAT OCTOBER”

Resume

Renewed interest in the history of the First World War, stimulated by the centenary of its beginning and the striving of certain countries to influence contemporary interpretations of the causes that led to its outbreak, resulted in new studies, researching of less known problems, different views and publishing of several dozens of monographs and collection of papers. Their contribution to the Serbian historiography is difficult to measure at the moment; however, some prevailing influences

already impose themselves. It is noticeable, for instance, that historians paid insufficient attention to the events in Russia during 1917 and in the period to follow, regardless of the fact that its coming out of the war not only influenced the alteration in the status of the Kingdom of Serbia but also the creation of international circumstances in which the first Yugoslav state was established. At the same time, a “great Russian event”, as certain Serbian politicians spoke at that time, gave impetus to the spreading of leftist ideas the Yugoslav kingdom was opposed to during its entire existence. This is in fact why the disproportion between the significance of these issues and the existing indifference of researchers to devote themselves to them surprises, which is totally contrary to the period starting with the end of 50s until the end of 70s of the twentieth century during which several dozens of historians dealt with the mentioned issues. All of these reasons, besides the fact that the centenary of the Russian revolution will be marked this year in different ways and with different motives “justify” the need to put an emphasis on the most important characteristics of truly voluminous literature having been produced in the meantime in the Yugoslav (Serbian) historiography on it and its impacts.

Therefore, we have endeavoured in this paper to draw attention to its peculiarities and its most important achievements. Even though there are only several selective bibliographies published in relation to these topics, we have concluded by getting an insight into them and several dozens of special editions and smaller contributions that the development of Yugoslav (Serbian) historiography on the Russian revolution depended largely on the leading ideology and the type of social structure, owing to which three periods are classified: the period between the two world wars, epoch of Socialist Yugoslavia and the period following its dissolution. Topics of interest, methodological approaches and (un)scientific interpretations have mainly been determined by political affiliations and beliefs, national interest, existence or absence of scientific freedom.

Keywords: Russia, Russian revolution, Serbia, Yugoslavia, communism, ideology, historiography, bibliography

* Овај рад је примљен 01. августа 2017. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 22. августа 2017. године.